

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN PARADİGMASI

Mehmet ALAGÖZ*

Özet

Son yıllara kadar gelişmekte olan ülkeler, kalkınmış olmanın gereğini hızlı ve istikrarlı büyüme hedefini gerçekleştirerek yerine getirebileceklerini inanmaktaydı. Ayrıca iktisat literatüründeki teorilerde işsizlik, gelir dağılımında eşitsizlik, yoksulluk, çevre tahribatı gibi sorunların iktisadi büyüme hedefini gerçekleştirdikçe çözüleceğine yönelik eğimler sunmaktaydı. Ancak iktisadi büyümenin, beklenenin aksine, gelir dağılımında artan eşitsizlik, geniş kitlelerin yoksullaşması, doğal çevrenin ve doğal kaynakların uzun dönemli büyümeyi gerçekleştirme olanağını ortadan kaldıracak derecede tahribi ve toplumsal barışın bozulması gibi alternatif maliyetleri ortaya çıkarması, yeni bir büyüme ve kalkınma anlayışının doğmasına neden olmuştur. Bu anlayış, özünde insana önem veren, mevcut nüfusun ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli çaba sırasında gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını gözeterek doğal ve kültürel kaynakların özenli bir biçimde tüketilmesini öngören sürdürülebilir kalkınma kavramını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Büyüme, Ekonomik Büyüme, İçsel Büyüme, Büyüme Modelleri, Çevre ve Doğal Kaynaklar

Jel Sınıflandırması: I28, J24, O41, P24, Q50

Abstract

Until the recent years, the developing countries have believed that the development requires fast and stable growth. Besides, there were tendencies towards beliefs that problems such as unemployment, income inequalities, poverty, pollution could be solved by economic growth. But the fact that economic growth would cause alternative costs such as increasing inequalities in the distribution of income, poverty of masses, destruction of nature and natural sources which will disable growth in the long run and the damage of societal peace bring about a new growth and development view. This understanding introduced the sustainable development concept which pays attention to people in essence and takes care of future generations as well as current economic and societal needs of people envisages consumption of natural and cultural resources.

Keywords: Sustainable development, growth models, natural resources, economic development

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasını oluşturan bütün ülkeler, var oldukları tarihlerden bu yana gelişme, kişi başına düşen gelirlerini artırma, halklarını daha yüksek bir refah düzeyine çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak ülkeler arasındaki büyük uygarlık ve maddi refah düzeyi, siyasî, bilimsel ve teknolojik güç farkları, bu toplumların kültürel gelişme ve bunun bir parçasını oluşturan iktisadî gelişme tarihlerinin de farklı bir şekilde oluştuğu görülmektedir.

Özellikle 1950'li yıllardan bu yana Batı'nın gelişmiş ülkelerinin çok yüksek refah düzeylerine ulaşması ve dünyanın yoksul ülkelerinden bazılarının -özellikle son 30 yıl içinde- geri kalmışlığın kısır döngüsünden kurtulmuş olmasına karşın, birçok ülke halâ yoksulluk içinde kıvrılmakta, nüfuslarının en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta güçlük çekmekte ve hattâ kimi zaman açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bundan dolayı özellikle analitik iktisatçılar ve iktisat tarihçileri bu farklılığı ortaya çıkaran temel sorunlarla ilgilenmektedir. Bugün bir toplumun diğerlerine nispetle müreffeh, bilim ve teknoloji üretmede başarılı, bir başka toplumun diğerlerine nispetle fakir ve fakirlik sorunlarını çözmekte başarısız olmasının sebepleri nelerdir? Ülkelerarası bu gelişmişlik farklılıkları acaba neden ileri gelmektedir? Büyümenin temel belirleyicileri nelerdir? Ülkeler sürdürülebilir bir büyümeyi nasıl sağlayacaktır?

2. TEORİK TEMEL VE ELEŞTİRİLERİ

İktisadın tarihsel sürecine bakıldığında D. Ricardo ile başlayan büyüme kavramı, Marx'la alternatif yaklaşımlar elde etmiş ve 1930'larda Keynes'in etkisiyle 1950'lerin başlarına kadar yoğun olarak tartışıla gelmiştir. Ancak bu tarihten 1980'lere kadar yaklaşık otuz yıl boyunca ekonomi literatüründe geri planda kaldığı bilinmektedir. 1980'lerden sonra ise farklı yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bölümde öncelikle, iktisat literatüründeki bazı iktisadi akımlar ve bu akımlar içerisindeki iktisatçıların büyüme ile ilgili teorik yaklaşımlarına değinilecektir.

Smith, Malthus, Ricardo, gibi klasik iktisatçılar iktisadi büyümenin çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki etkilerini dikkate almamışlardır. Onlar, havayı ve suyu bedava mallar olarak değerlendirmişlerdir. Aslında

doğrudan doğruya büyüme konusunda hiçbir yaklaşımın olmamasına rağmen, özellikle başlangıç niteliğinde en önemli katkıyı David Ricardo yapmış olduğundan, klasik büyüme teorisi her zaman Ricardo modeli başlığı altında incelenmektedir. Ricardo Büyüme Modeli, toprak sahiplerinin toplam hasıladan aldıkları payın açıklanması ve toplam hasıladan geri kalan kısmın ücret ve kar olarak nasıl dağıtılacağını belirtmesi gibi iki temel ilkeye dayanmaktadır.

Neoklasik iktisat, marjinal değer ve bölüşüm anlayışında birleşen iktisat okullarının oluşturduğu bir bütündür. Neoklasik iktisadın tarihsel gelişimi üç aşamada incelenebilir. Bunlardan birincisi “marjinalist devrim dönemi” diyebileceğimiz 1871-74 arasında yaşanan gelişmelerdir. William Stanley Jevons, Carl Menger ve Léon Walras’ın yaptığı çalışmalarda “azalan marjinal fayda” kavramı ilk defa kullanılmaya başlanmıştır. 1890-1894 yılları arasında John Bates Clark, Phillip H. Wicksteed ve Knut Wicksell tarafından marjinal üretkenlik teorisinin kurulması, yani marjinalci anlayışın üretim alanına sokulması neoklasik iktisadın gelişimindeki ikinci sıçramayı yaratmıştır. Son olarak 1934-1947 dönemi neoklasik iktisatta “Paretocu diriliş” dönemi olarak bilinir (Acar, 2004:1). Öte yandan, neoklasik büyüme modeline göre, uzun dönem büyüme oranı tamamen dışsal bir faktör olan teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Ayrıca fert başına gelir denge seviyesini aştığında, fiziki sermaye stoku daha yavaş büyürken, fert başına gelir denge seviyesinin altında kaldığında, fiziki sermaye stoku daha hızlı büyümektedir. Görüldüğü gibi, neoklasik yaklaşım beşeri sermayeye çok önem vermemektedir. Oysa ki, günümüz gelişmiş ülkelerinde beşeri sermayeye yapılan yatırımla büyüme arasında çok yakın ve güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Neoklasik teorisinin başka bir öngörüsü ise, uzun dönemde ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerinin birbirine yaklaşacağı ve ülkeler arasındaki mevcut refah farklılığının da kendiliğinden ortadan kalkacağını söylemektedir (Yülek, 1997:25).

İçsel büyüme kuramları neo-klasik iktisadın bazı temel ilkelerine karşı oluşturulmuştur. Bunlar; tam rekabet, sermayenin azalan getirisi varsayımları, yatırımın önemsizliği ve teknolojinin dışsallığıdır (Bulutay, 1995:2). Başka bir ifade ile İçsel büyüme kuramlarında; tam rekabetin dışına çıkılabilmekte, artan verime dayalı üretim fonksiyonu kullanılmakta, teknolojik gelişme içsel olarak alınmaktadır ve insan

sermayesi, beşeri sermaye önem kazanmaktadır (Romer, 1996:39). İçsel büyüme modelleri, Solow (1957) ve sonrakiler tarafından geliştirilen ve literatüre neo-klasik büyüme modeli olarak geçen yaklaşıma bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır (Renelt, 1991:25).

Solow'un büyüme modeli ise, dışa açık olmayan kapalı bir ekonomide, gelişmeyi gösteren en basit neo-klasik tek sektörlü bir modeldir. Matematiksel olarak problem, tek diferansiyel denklemin çözümünün davranışını incelemektir Sürdürülebilir kalkınmada, çevreye verilen zararları azaltıcı ve kaynakları yeniden üretici teknoloji, içsel büyüme modeli çerçevesinde ele alınabilir ve içsel olarak belirlenebilir. İçsel büyüme kuramlarında beşeri sermayeye verilen önem nedeniyle bireyin nitelikli olacağını, bunda çevre için eğitimi, katılımı ve çevre bilincini geliştirici etki yapacağını savunmaktadır. Ayrıca artan getirilerden dolayı kalkınmanın tıkanmasının mümkün olmayacağını ve hatta kalkınmanın dinamik hale geleceğini savunmaktadır.

Diğer bir model de Harrod-Domar büyüme modelidir. Büyüme en açık şekilde milli gelirdeki artışlarla ölçülebilmektedir. Milli gelir seviyesi Y , milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (Y), $Y=\Delta Y/Y$ ifadesi ile belirtilir. Harrod-Domar modelinde sermayenin verimliliği yerine onun tersi olan sermaye/hasıla oranı kullanılmaktadır. Bu modelde, yatırım oranı ile varılan fiili büyüme hızının, sürdürülebilir ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile büyüme süreci boyunca her dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin tümünün arz ve talep fazlalığı yaratmadan absorbe edilmesi gerekecektir. Böyle bir dengenin sağlanması için gerekli ve yeter şart, yatırım tasarruf eşitliğidir.

Bir diğer model olan, Harrod-Domar-Singer Modeli'ni savunanlara göre milli gelir artırmak için nüfus artış hızının düşürülmesi gerekmektedir. Nüfus artış hızının yüksek olması hane halkının tasarruflarını azaltması ve eğitim-sağlık harcamaları gibi demografik yatırımların payını artırması nedeniyle zararlıdır. Çünkü demografik yatırımlar fiziki yatırımlara göre verimli değildir ve nüfus artış hızı azaltılarak demografik yatırımlarının oranı düşürülmelidir. Aynı zamanda ailelerin çocuk sayısını artırması nüfusun bağımlılık oranını yükselterek ailelerin tasarrufa yönelmesine neden olacağı için gelirlerinin tüketime ayrılmasına ve toplam tasarrufların azalmasına sebep olacağından, nüfus

artış hızı düşürülerek toplam tasarruflar artırılmalıdır (Baran, 1976:55-67). Diğer taraftan bu model de, kalkınma gibi çok yönlü bir olayın aydınlatılması mümkün olmamakla birlikte kişi başına düşen milli gelirin hesaplanması yolu açılmıştır.

Toplumların ekonomik gelişmesini tarihsel bir yaklaşımla açıklamaya çalışan görüşler arasında W.Rostow modelinin bir ayrıcalığı vardır. Özellikle kalkış aşamasındaki az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa değinilmesi bu modelin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu kurama göre, her toplum ekonomik bakımdan Geleneksel Toplum, Kalkışa geçiş aşaması, Kalkış aşaması, Olgunluk aşaması, Kütle tüketim çağı evreleri geçirmektedir. Her aşama kendi ekonomik, toplumsal ve siyasal özelliklerini içinde barındırır. Her aşamayı toplumlar iç ve dış dinamikler nedeniyle değişik zamanlarda, farklı uzunlukta ve yoğunlukta yaşacağını ortaya koymuştur.

Üzerinde önemle durulması gereken ve yeni jenerasyon modellere bir geçiş aşaması niteliği taşıyan diğer bir model de Schumpeter'in Yenilik Yaklaşımı Modelidir. Bu modelde; piyasaya yeni bir malın, yeni bir tipin veya kalitenin sürülmesi, üretime yeni bir tekniğin uygulanması, yeni piyasaların keşfedilmesi ve yaratılması, yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının bulunması ve endüstrinin reorganizasyonu gibi, beş tür yenilik olduğunu söylemektedir. Bu yeniliklerden dolayı kapitalist sistemin dinamiği gereği ekonomik bunalımla karşılaşacağı yerde, devamlı gelişeceğini savunmuştur.

Yeni kurumsalcı iktisat, neo-klasik iktisadın katı çekirdeğini muhafaza ederek koruyucu kuşağında değişiklikler yapmıştır. Konuyla ilgili olarak değişen ise, bilginin maliyetsiz olduğu varsayımının terk edilmesi ve işlem maliyetlerine, mülkiyet haklarına, kurumlara yapılan vurgudur (Demir, 1996:203-206). Burada Ronald Coase'un yaklaşımı önemlidir. Ronald Coase tarafından ortaya konulan, Coase Teoremi olarak bilinen teoriye göre, dışsal ekonomilerde mülkiyet hakları oluşturulursa, işlem maliyetinin sıfır olduğu varsayımı altında, taraflardan biri diğerinin zararını karşılayarak sosyal optimuma ulaşılır ve ekonomik etkinlik sağlanır. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili olarak çevresel sorunların çözümünde bu yaklaşım; bilginin metalaşmasını önermesi, kalkınma kavramının içeriği ile ilgili belirttiğimiz üzere kuruma vurgu yapması, işlem maliyetlerine işaret ederek bunun azaltılmasına yönelik önerilerde

bulunması, sözleşmeye ve sözleşmenin bir tarafı olarak bireyi baş aktörlerden yapması nedeniyle önem kazanmaktadır.

Anayasal İktisat, kamunun gereğinden fazla büyüdüğünü ve bu yüzden küçültülmesi gerektiğini savunan kamu tercihi teorisine dayalı bir görüşür. Buna göre, kamu büyümektedir ve bu büyüme dizginlenmezse giderek piyasa mekanizmasının işlemeyeceği ve bireylerin serbestiyet alanının küçüldüğü bir ortamla karşı karşıya kalılabileceğini söylemektedir (Sen, 2003:32). Anayasal iktisat yaklaşımı, neo-klasik iktisadın bireye verdiği önemi yasal eksene oturtur, garantiye alır. Bireyler ve devlet şeklinde iki taraf olduğunu kabul eder. Devletin ekonomik büyümesinin önüne geçerek ekonomik ve politik yozlaşmayı (Yereli, 2003:77-80) azaltabilir. Böylece piyasa mekanizmasının, toplumsal serveti yani kıt ve faydalı kaynakları tahsis edebilme imkanı oluşur. Ayrıca bu sayede devlet, içsel büyümeyi besleyecek teknolojik gelişmeyi ve beşeri sermayeyi artırıcı eğitim, sağlık, altyapı, kısmen ar-ge harcamalarına, Çevre için harcamalar ve sosyal harcamalara yeterli kaynak ayırabilecektir (Mert, 2004:12).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME VE KALKINMA

1970'li yıllara kadar iktisadi büyüme ve kalkınma, sadece kişi başına gelirlerin arttırılmasına ve refah seviyesinin yükseltilmesine yani salt ekonomik büyümeye odaklanmış durumdaydı. Bu yıldan sonra toplumsal gelişmenin sadece ekonomi ile sınırlı kalmayıp, çevreyi, doğayı ve gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını kapsaması gerektiği görüşünün ifade edilmeye başlanması, geleneksel kalkınma modeline eleştirilerin artmasına neden olmuştur (Acar, 2002:120). Çünkü bu modellerin tamamı çevresel kaliteyi ve doğal kaynakların deformasyonunu dikkate almadan geliştirilmiş modellerdir. Bundan dolayı iktisadi kalkınmada sınır tanımayan ve ülke ekonomileri arası rekabette kalkınmayı veya kalkınmışlığı belirleyici kriter olarak kabul eden bu modeller, kısa dönemli modeller olmuşlardır (Gürlük, 2001: 4). Ancak son yıllarda, çevresel kaliteyi ve beşeri sermayeyi de dikkate alan kaynakların optimum kullanımını amaçlayan uzun dönemli tek kalkınma modeli, "sürdürülebilir kalkınma" modeli iktisat literatüründe daha çok tartışılma imkanı bulmuştur.

Ekonomik ve doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığının kalkınma politikalarında alınmasına gereksinim olduğuna dair ilk kapsamlı uyarı

Roma Kulübü'nün "Büyümenin Sınırları" başlıklı raporunda daha 1972 yılında yapılmıştır (Meadows, 1990:12). Aynı yıl içersinde yapılan Birleşmiş Milletler çevre konferansı ekoloji ve kalkınma arasındaki dengeyi ön plana çıkararak "eko kalkınma" politikası çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın iki temel ögesi olan "insan merkezilik" ve "gelecek nesillerin kaynaklarının korunması" konularını gündeme getirmiştir (İşgüden,1995:203-204) Ancak sürdürülebilir kalkınmanın küresel çapta aktif bir politika haline dönüşmesi 20 yıllık bir gecikme ile, 1992 Rio Zirve'sinden sonra mümkün olmuştur (Dulupçu, 2004:1).

Sürdürülebilir kalkınma; ekolojik denge ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan ve çevresel kaliteye önem veren hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilen bir modeldir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Yani kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu; doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır (Gürlük,2001: 4). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında; sosyal ve ekonomik politikalar, doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve gelecek nesillerin ihtiyaçları adı altında dört anahtar konu birlikte ele alınmaktadır.

Kavram olarak iktisat literatüründe, tanımları farklılık göstermesine karşın, ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma ve ekonomik gelişme deyimlerinin çoğu kez birbiri yerine kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin, bizim kalkınma planlarında kalkınma hızının büyüme hızı yerine kullanıldığı görülmektedir. Bazen de kalkınma kavramı, ekonomik büyümenin aşamalarından biri olarak kullanılmaktadır: Rostow'un teorisinde büyümenin bir aşaması olarak take-off için kalkınma kavramı kullanılmaktadır. Bu üç kavram arasında mukayese yapabilmek için önce kavramlara yüklenen tanımlara bakmak zorundayız. *Ekonomik büyüme*, Simon Kuznets'in de belirttiği gibi (Peterson, 1994:480) toplumda, kişi başına üretimin sürekli artışına denir. Üretimin artması, ekonominin teknoloji seviyesine, sahip olduğu kaynakların miktarına ve niteliğine

bağlıdır. Dolayısıyla büyüme; stok, akım ve değişkenlerin gövde ve hacim itibariyle genişlemesidir. Örneğin nüfus artar, işgücü çoğalır, sermaye birikimi artar (Salvatore ve Dilulio, 1988:182). Öte yandan, büyümenin ölçülmesinde yapılan tanımlar ise çeşitlilik göstermektedir. Büyüme oranı ekonominin verimlilik kapasitesindeki artış olarak tanımlanırken, bir diğer tanıma göre, kişi başına GSMH yada milli hasıladaki artış olarak tanımlanmaktadır. Bazı hesaplarda kullanılan tanıma göre ise büyüme kişi başına tüketim harcamalarındaki artış oranına göre hesaplanmaktadır (McConnell- Brue, 1996:379-380; Savaş, 1970:487). Prof. Dr. J. Kendrik'e göre (Serin, 1987:10) ise, serbest bir toplumda büyüme oranı, ekonominin tüm üyelerinin, o andaki üretime ayırdığı kaynakların hacmine göre gelecek ve verimli potansiyeli genişletmek için yine onların yatırmaya hazır oldukları out-put harcama miktarına göre aldıkları birleşimi gösteren bir ölçüdür. *Gelişme*, ekonominin bünye ve çatısında meydana gelen değişmedir. Yani, mevcut potansiyeli gerçekleştirme veya ilerletmeyi, daha dolu, daha büyük ve daha iyi bir duruma getirmeyi ve niceliği değil niteliği artırmayı kapsamaktadır (Kozlu, 1995:279). *Kalkınma* kavramı ise, milli gelirde önemli ve reel artışlar sağlamak ve toplumun refah düzeyini yükseltmek için sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmeye yönelik çabalardır (Köklü, 1984:137-138).

Bütün bu bilgiler ışığında ekonomik kalkınmanın, ekonomik büyümeden daha geniş kapsamlı olduğu, büyümenin gelişme ve gelişmenin de büyüme üzerindeki etkilerinden dolayı aralarında ayırım yapmanın bir hayli güç, hatta imkansız olduğu ifade edilebilir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, sürdürülebilir büyüme tamamen ekonomik olarak algılanmakta veya anlam ifade etmektedir. Bu durumda çevrenin korunması ve doğal kaynakların yönetimi, büyüme modeli içerisinde bir aksesuar niteliğine bürünmektedir. Bu bakış açısı, sürdürülebilir kalkınmayı, sürdürülebilir büyüme olarak anlamamıza neden olmaktadır. Oysa amaç, sürdürülebilir kalkınmadır. Diğer taraftan sürdürülebilirlik, nesnelerin ve süreçlerin değişebilme ve dolayısıyla da gelişebilme özelliğinin korunabilmesini ifade ettiği için önemli olan, sürdürülebilirlik özelliğinin sürdürülmesidir (Çağlar, 1998:61). Öte yandan kalkınmanın çevre ile uyumlu olması gerekmektedir. Bu gereklilik "sürdürülebilir kalkınma" kavramı ile ifade edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ülkenin gelişme hedeflerine, doğal, kültürel kaynakları ve çevreyi

bozmadan gelişmeye ilişkin tüm çabaları içermektedir. Büyüme ve gelişme, çevre ile uyumlu olduğu sürece sürdürülebilir olarak algılanabilir. Bu durumda sadece milli gelir artışı skalasında ölçülen ekonomik büyümenin, kalkınmanın sürdürülebilir olduğu anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir bir kalkınmanın gelecekte büyümeden gelişme fikir çerçevesi içine yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için ekonomilerin maddesel çerçevenin dışına çıkması, kalkınmanın niceliksel büyüme yerine niteliksel gelişme felsefesi içinde gerçekleştiriminin zorunlu olacağı anlaşılmaktadır (Köktürk,2004:1). Bu bağlamda, şu andaki doğal kaynakların korunmasının yanısıra, fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların değeri, kullanılan doğal kaynakların değerine en azından eşit olması halinde kalkınmanın sürdürülebilirliğinden söz etmemiz mümkün olabilecektir.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BAŞARI KOŞULLARI

Sürdürülebilir kalkınma politikası uygulama söz konusu olduğunda çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ele alındığında sermaye eksikliği, kurumsal alt yapı ve politika uyum eksikliği, çevre hakkında bilgi ve deneyim eksikliği, politika uygulamalarına karşı güvensizlik, kaynak ve eşgüdüm yetersizliği gibi sorunlar gözlemlenmektedir. Ayrıca potansiyel çevre sorunlarının bilinmemesi, net politika önlemleri geliştirmede ve zaman, mekan, yöntem belirlemedeki zorluk ve kamu oyununun katılımının sınırlı olması mevcut uygulama sorunları arasında yer almaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma politika tasarımının başarılı olması için beraberinde bazı koşulların bulunması gerekmektedir (Dulupçu, 2004:1)

4.1. Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliğinin Sağlanması

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, doğal kaynakların sürdürülebilir olmasına da bağlıdır. Bu anlamda doğal kaynakları; ormanlar-balık stokları gibi canlı doğal kaynaklar, madenlerden oluşan cansız doğal kaynaklar ve enerji kaynakları olmak üzere üç grupta sınıflamak mümkündür (Köktürk, 2004:1). Canlı doğal kaynakların yenilenmeleri çok uzun ve maliyetli olduğu için verimsiz bir şekilde kullanılmamalıdır. Diğer taraftan cansız doğal kaynakların yenilenmeleri mümkün olmadığı için tüketilmeden kullanılması gereklidir. Enerji kaynaklarının ise, niteliği nedeni ile ne yeniden kullanımı ne de

tüketilmeden kullanımı söz konusudur. Bu yüzden yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılması ve bu alandaki teknoloji yeteneğinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir enerji yaklaşımı, gereksinimiz olan enerjinin en az finansmanla, en az çevresel ve sosyal maliyetle ve sürekli olarak teminine olanak sağlayan politika, teknoloji ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu durumda doğal kaynaklar er geç tükeneyeceği veya en azından gelecekte, daha fazla miktarda kullanıcı ve tüketicinin olacağı açıkça görülmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma kavramı bir süre sonra geçerliliğini yitirmesi olasılığı söz konusu olabilecektir.

4.2. Finansal Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Sürdürülebilir kalkınma politikasının başarısı, yabancı kaynakların ve kamunun mali kısıtları dikkate alınarak, finansal kaynak türetebilecek politikaların seçiminin yapılması bağlı bulunmaktadır. Çünkü sıkı maliye politikalarının dünya ölçeğinde yaygınlaşarak devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi eğilimi, ulusal mali kaynak kullanımını giderek azaltmaktadır. Dolayısıyla ülkeler, bu kısıtlar içerisinde mali kaynağını en iyi şekilde kullanılabileceği bir finansal sisteme sahip olmak zorundadır. Bu bağlamda finansal sistem ile sürdürülebilir kalkınma arasında uzun dönemli sıkı bir etkileşimin varlığının olduğunu göstermektedir (Pagano, 1993:613-622). Finansal sistemler, özellikle ülkelerin kıt olan sermayelerinin verimliliğini ve tasarruflarını arttırmada payı oldukça büyüktür. Finansal sistemler, finansal araçların varlığı ve fonksiyonlarını iyi bir şekilde yerine getirmeleri halinde yatırımların ortalama verimliliği artabilecek ve bu da daha hızlı bir büyümeye yol açabilecektir. Diğer taraftan, tasarrufları hareketlendirmesi özelliğiyle sermaye birikiminde kullanılabilecek olan kaynakların miktarını da arttırabilecektir. Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma politikasını uygularken, finansal sistemin en iyi şekilde oluşturulması gerekecektir.

Ayrıca mali disiplinle büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu ve bu çerçevede kamu açıklarını azaltmayı öngören programların büyüme hızını da olumsuz yönde etkilediği yönündeki teoriler, geçerliliğini kaybetmiştir. Ancak böyle bir sonucun ortaya çıkabilmesi için enflasyonun tek haneli rakamlarda kalıcılığının sağlanması ve borç stokunun ekonomi üzerinde bir baskı unsuru olamaması ile mümkündür.

Bundan dolayı finansal sürdürülebilirliğin sağlanması, mali disiplinin kararlılıkla uygulanmaya devam etmesi ve bunun yapısal reformlarla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır (Çanakçı, 2004:25).

4.3. Beşeri Sermaye Faktörü

Sürdürülebilir kalkınmanın temel göstergelerinden birisini oluşturan beşeri sermaye, bir toplumun gerek beden gücü gerekse zihinsel çalışmalarında sahip olduğu bilgi ve beceri olarak adlandırılmaktadır. Beşeri sermaye, nüfus artışından ziyade nüfusun kalitesiyle ilişkilidir. Nüfus miktarından nüfus kalitesine yönelik demografik dönüşümü ifade etmektedir. Demografik dönüşüm ise yeni büyüme ve kalkınma modellerini gündeme getirmiştir. Yeni büyüme modeli, hem fert başına gelir hem de teknoloji düzeyindeki düzenli bir büyüme şekli ile karakterize edilmektedir (Deliktaş, 2004:1). Yüksek beşeri sermaye stokuna sahip ülkelerde yeni fikirlerin veya ürünlerin gelişimi veya kendisi dışında gelişen fikirleri veya ürünleri alıp adapte etmesi, daha kolay ve daha hızlı olmaktadır. Böylece, yüksek beşeri sermayeye sahip izleyici konumunda olan bir ülke, izlenen lider ülkeden daha hızlı büyümekte ve teknolojik lideri konumunda olan ülkeyi daha çabuk yakalayabilmektedir. Zira, büyüme oranı ile beşeri sermaye arasında önemli bir pozitif ilişki vardır (Barro, 1991:409).

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), beşeri sermaye ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koymak için, Beşeri Kalkınma İndeksi (Human Development Indeks-HDI) adı altında çalışma başlatmış ve bu çalışmalarda iktisadi gelişmişlik düzeyinin sadece büyüme hızıyla değil refah seviyesini ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle birlikte ele alınması gerektiği üzerinde durmuştur. Şüphesiz beşeri kalkınmanın sonsuz sayıda göstergesi vardır; ancak ölçmedeki zorluklar sınırlı sayıda gösterge ile çalışmayı zorunlu kılmaktadır (Yumuşak ve Tuna, 2004:1). Bu yüzden beşeri sermaye faktörü temelde üç indekste değerlendirilmektedir. Beşeri kalkınma indeksinin *birinci boyutu* olan uzun ve sağlıklı yaşam, ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Yaşam beklentisinin önemi, sağlık ve beslenme ile ilgili olarak iyi bir yaşamın en önemli ölçütü olmasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin sağlık ve beslenme ile ilgili hizmetler konusunda iyi durumda olduğu ülkelerde ortalama yaşam süresi diğer ülkelere göre daha uzun olmaktadır. Beşeri kalkınma indeksinin *ikinci*

boyutu olan bilgi ve eğitim ise, bu boyutun en önemli ve kolay hesaplanabilir göstergeleri yani okur-yazarlık ve okullaşma oranı ile ölçülmektedir. İyi bir yaşam sürdürebilmek için gerekli kaynaklara sahip olabilmek, beşeri kalkınmanın *üçüncü ve ölçmesi en zor olan boyutunu* oluşturmaktadır. Bu boyutla ilgili gerektiği kadar güvenilir veriler olmadığından ortalama gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır. Ülkeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla da satınalma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen gerçek gayri safi yurt içi hasıla rakamları kullanılmakta ve gelirin refah düzeyine olan marjinal katkısını dikkate alan hesaplamalara gidilmektedir.

Uzun vadeli büyüme programları ve iktisadi gelişmenin dışsalları konularıyla birlikte önemi artan beşeri sermaye olgusu, dikkatlerin eğitim ve sağlık üzerine çekilmesine neden olmuştur (Lucas, 1988:65). Dolayısıyla bu doğrultuda yapılan çok sayıdaki ampirik çalışmalarda eğitimin büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu ispatlanmıştır. Eğitim ve sağlığa yapılan yatırımın ekonomik gelişme bağlamında vazgeçilmez bir şart olduğu Sab ve Smith'in yaptığı geniş kapsamlı çalışmalarda da ortaya konulmuştur. Ayrıca söz konusu çalışmada gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun eğitilebilir genç nüfusa sahip olduğu, dolayısıyla bu nüfusun eğitilmesi halinde söz konusu ülkelerin gelişmiş ülkeleri kolaylıkla yakalayabilecekleri de vurgulanmaktadır (Sab-Smith, 2001:19). Mushkin yaptığı ampirik çalışmada, ekonomik gelişme sürecinde eğitim ve sağlığa eş zamanlı yapılan yatırımların olumlu etkilerini saptamıştır. Bu çerçevede sağlıklı ve eğitilmiş fertlerin, toplumda tüketici ve üretici olarak daha etkin davrandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, sağlıklı fertlerin daha iyi eğitilebilir olması gerçeği diğer bir husustur. Bir başka önemli nokta ise, sağlıklı insanların eğitilmesi halinde eğitim yatırımdan daha uzun süreli yararlanma imkanı doğmasıdır (Karagül, 2003:79-90). Dolayısıyla, bu bağlamda eğitim ve sağlığın birbirini tamamladığını açıkça söyleyebiliriz. O'Neill'in okullaşma kayıtlarını kullanarak yaptığı eğitim-büyüme ilişkisini inceleyen ülkelerarası çalışması ise, az gelişmiş ülkelerin, sayısal manada okullaşma ve eğitim alanında, diğer gelişmiş devletlerle olan açığı son zamanlarda giderek kapattığını tespit etmiştir. Ancak söz konusu ülkelerin hala eğitimden elde ettikleri getiri açısından gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olduğu gerçeği de vurgulanmıştır (O'Neill, 1995:1298-1301). Bu konudaki yetersizliğin bize göre iki nedeni

bulunmaktadır: Bunlardan biri, söz konusu az gelişmiş ülkelerdeki eğitimin kalite itibarıyla gelişmiş ülkelerin çok gerisinde olması, diğeri ise az gelişmiş ülkelerde beşeri sermayeyi tamamlayacak diğeri üretim faktörlerinin yeterince bulunmamasıdır. Örneğin, Denison (1985), 1929 ile 1982 yılları arasında Amerika'da okullaşma oranındaki artışın, aynı dönemde fert başına gelir artışı üzerindeki etkisinin yaklaşık % 25 olduğunu ortaya koymuştur (Demir, 2002:339-358). Ayrıca Türkiye dahil birçok gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere önemli miktarlarda yaşanan beyin göçü nedeniyle yetiştirdikleri beşeri sermayeyi de yeterince kullanamamaktadırlar. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler eğitime yaptıkları yatırımın karşılığını yeterince alamamaktadırlar. Kısaca, eğitim ve diğeri yetenekler daha fazla olduğunda birim işçi başına verimlilik daha yüksek olup, ülkeler daha hızlı büyümektedir. Beşeri sermaye stoku yeni büyüme teorisinde üretim faktörlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir (Romer, 1996:203-208). Demografik dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak beşeri sermaye yatırımlarının getiri oranlarındaki artış, teknolojik ilerlemeyi ve modern ekonomik büyümeyi gündeme getirmiştir. Ancak, beşeri sermaye stoku yeni büyüme modellerinde çok önemli bir üretim faktörü olmasına rağmen, ülkelerin veya toplumların bu üretim faktörünü ve bu faktörün oluşum sürecini algılamaları, demografik dönüşümü sağlamaları ve ona göre tepki ortaya koymaları da doğal olarak farklılıklar göstermektedir (Deliktaş, 2004:1).

Ancak önemle belirtmek gerekir ki, beşeri sermayenin etkinlik ve verimliliğinin artırılarak, gelir artışının ve iktisadi büyümenin sürdürülebilir olması, öncelikli olarak belirlenen politikaların uygulama alanına ve uygulanabilirliğine bağlıdır. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte ivme kazanan globalleşme/küreselleşme hareketlerinde ülkeler, artan rekabet ortamından artı katma değer elde edebilme uğraşına girmişlerdir. Söz konusu amaca ulaşmada ülkelerin temel kaynaklarından biri de hiç kuşkusuz nitel ve nicel anlamda beşeri sermayedir. Fakat, az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu nitelikli işgücü, marjinal anlamda değerini alabileceği bölgelere/ülkelere yönelmektedir. Bu süreç, "bilgi ve bilim adamı iltifat görmediği yeri terk eder" özdeyişinin geçerliliğini ortaya çıkarmakla birlikte özellikle ABD ile bazı Avrupa Ülkelerinin Green Card v.b. politikalarla az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli işgücünü kendi ülkelerine çekebilme çabalarını da etkinleştirmektedir (Jalava-Pohjola,

2002:191). Bu da, beşeri sermayesini kaybeden ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınmayı elde etmelerini imkansız hale getirmektedir.

4.4. Doğal Çevrenin Sürdürülebilirliği

Kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile eş anlamlı olmadığı ve beslenme, barınma olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri, insan hakları gibi göstergelerin de kalkınma kavramının içinde düşünülmesi gerektiği gerçeği göz önüne alındığında, ekonomik terimlerle tanımlanan “sürdürülebilir kalkınma” paradigmasının çevre sorunlarının çözümünde yarı ve yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir bir çevre anlayışının oluşturulması için atılması gereken ilk adım, çevreyi ekonominin bir alt kümesi olarak kabul eden ve sınırsız üretim-sınırsız tüketim-kar maksimizasyonu üçgenindeki kalkınma kavramı anlayışının tümüyle reddedilmesi gerekmektedir (Torunoğlu, 2004:1).

Sürdürülebilir kalkınma, çevresel açıdan sürdürülebilir olması halinde bir anlam ifade etmektedir. Çevresel mülahazaları gözardı eden ekonomik gelişmenin yararları, çevre kirliliğinin sağlık üzerindeki etkisi, verimli toprak ve doğal kaynakların giderek bozulması veya kaybedilmesi sonucu ortadan kalkabilir. Önümüzdeki yıllarda, artan ekonomik faaliyetler ve nüfus hareketleri nedenleriyle, çevresel sorunların yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde şiddetlenmesi beklenmektedir. Böyle büyüyen sorunlara cevaben, çevreye daha az zarar veren ekonomik kalkınma modellerinin desteklenmesi büyük öncelik taşımaktadır. Bunun için, daha güçlü siyasi irade ve vizyon, ulusal düzeyde etkili çevre politikaları ve artan ölçüde bölgesel ve küresel işbirliğini gerektirmektedir(DPT, 1998:3). Sürdürülebilir Kalkınma hedefleri uyarınca çevre konusu ele alındığında, aşağıda belirtilen noktalara öncelik verilmesi gerekmektedir (TÜBİTAK,2003:1):

- Temel sağlık hizmetleri ile temiz içme ve kullanma suyu ile kanalizasyon hizmetleri nüfusun tamamına ulaştırılmalı,
- Tüm paydaşların çevre koruma konusunda eğitimi ve bilinçlendirilmesi için gerekli altyapı oluşturulmalı ve çevre bilimleri ve teknolojileri konularında araştırmaların yürütülmesi için gerekli teşvik ve destek sağlanmalı,

- Ulusal mevzuat her alanda uluslararası hukuk ile uyumlu hale getirilmeli, ve taraf olunan uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülük ve taahhütlerin yerine getirilmesi için altyapı çalışmaları tamamlanmalı;
- Entegre bir yönetim ağı kurulması çerçevesinde kurumsal yapı yeniden gözden geçirilmeli, veri ve bilgilerin istatistiksel olarak anlamlı ve herkesin ulaşımına açık olduğu çevre bilgi sistemleri geliştirilmeli,
- Üretim ve hizmet sektörlerinin tümünde temiz üretim teknolojileri kullanılmalı ve yatırımcılar bu yönde teşvik edilmeli; bunun yanısıra herhangi bir faaliyetin değerlendirilmesinde çevre etkilerinin değerlendirilmesi mekanizmaları da etkin bir biçimde kullanılmalı,
- Doğal kaynakların biyo çeşitliliğinin korunmasına ve bu varlıklardan katma değer oluşturulmasına yönelik teknolojiler geliştirilmeli,
- Tarihi ve kültürel mirasın gelecek nesillere korunarak aktarılması için yasa ve denetim sorunları çözülmeli; eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları artırılmalıdır.

Yukarıda bahsettiğimiz konulara öncelik verilerek doğal çevrenin korunması dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine yardımcı olacaktır.

4.5. Kurumsal Altyapının ve Politikalar Arası Uyumun Sağlanması

Günümüzde yaygın olarak kabul edilen görüş, güçlü ve fonksiyonel kurumlar olmadan, iyi ekonomik politikaların ve sürdürülebilir kalkınmanın uygulanması ve beklenen sonuçları vermesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla bir ülkenin sahip olduğu kurumlar ve uyguladığı ekonomik politikalar, büyüme ve kalkınma sürecinde tamamlayıcı faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifade ile kurumsal altyapı ekonomik ve sosyal politikaları desteklemek zorundadır. Bu da ancak devletin kendi fonksiyonlarını verimli ve iyi görmesi yanında, ekonomik gelişme ve kalkınmayı destekleyici kurumların ülke içinde gelişmesi için de gereken çabayı göstermesi ile mümkün olacaktır.

Bir başka deyişle kurumsal faktörlerin önemi, bu faktörlerin ülkenin hem kamu sektörünün hem de özel sektörünün rekabet gücünü artırarak ve iyi bir yönetim mekanizması kurarak büyümeyi olumlu olarak etkilemelerinden gelmektedir (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2003:1).

Bir ülkenin uzun-dönem ekonomik performansının temel göstergesini o ülkenin sosyal altyapısı oluşturduğu kabul edilen bir gerçektir. Sosyal altyapı ile kast edilen, toplumun bireyleri ve ekonomideki firmalar için yol gösterici veya teşvik edici olan kurumlar ile hükümet politikalarıdır. Doğru teşvik ve politikalar beşeri sermaye birikimini, yeni mal ve hizmetlerin geliştirilmesini ve yeni üretim tekniklerinin kullanımını cesaretlendirirken, bunun aksine, kurumların veya hükümetlerin yanlış politikaları; rant-kollamayı, piyasayı bozmayı ve yolsuzluğu-hırsızlığı cesaretlendirebilir. Bu duruma gelişmemiş ülkelerde sıkça rastlanılmaktadır (Deliktaş, 2004:1).

Diğer taraftan politika yapıcılarının kaynak ve çevre koşullarının makro ekonomik performans üzerindeki etkisini stratejik bağlamda değerlendirmeli ve politikalar arası uyumu sağlamalıdır. Çünkü kısa süreli yüksek büyüme hızları için çevre kaynaklarından fedakarlık etmek, uzun vadede doğal kaynak stoğu üzerinde doğuracağı olumsuz etkiye bağlı olarak kalkınmanın sürdürülebilirliğini imkansızlaştıracaktır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın farklı boyut ve sektörleri ile ilgili bakanlar arasında etkileşim kurarak politikaların entegrasyonu için ortam yaratmalıdır. Son olarak ta sürdürülebilir kalkınma politika ve programlarında sosyal boyutu güçlendirmeli ve daha iyi entegre etmekle beraber; sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin, sosyal konulara özel önem veren yapıların politika ve programlarına alınmasını güvence altına almalıdır.

4.6. Etkin Bir Para Politikasının Uygulanmasının Sağlanması

Sürdürülebilir büyüme için etkin ve yetkin bir para politikasının uygulanması kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki bu etkin para politikasındaki birincil hedef fiyat istikrarını sağlamaktır. Sürdürülebilir kalkınmada fiyat istikrarına odaklanmadaki temel neden, düşük ve istikrarlı enflasyon oranlarının kısa vadede olmasa bile uzun vadede diğer temel hedefler için bir ön koşul olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü politik kaygıların olduğu ekonomilerde fiyat istikrarı hedefinden sapmaların olacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Özellikle

bu durum, Merkez Bankalarının tam bağımsız olmadığı ekonomilerde daha fazla kendini hissettirmektedir. Bundan dolayı, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için, öncelikle ekonomide Merkez Bankalarının tam bağımsız olması ve mali politikaların politik çıkarlar yerine, fiyat istikrarını bozmayacak bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

4.7. Sosyal Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Sosyal sistemin iyi oturmadığı bir yerde sosyal sürdürülebilirlikten söz edilemez. Sosyal sistemin iyi oturabilmesi ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için öncelikle toplumdaki kültürel kurumların sağlıklı bir şekilde işleyebilmelerine imkan sağlanmalıdır. Diğer yandan temel insan ihtiyaçlarının devamlı olarak karşılanmasının yanında sosyal adalet ve kararlara katılım da güvence altına alınmalı ve en üst düzeyde katılımın gerçekleşebilmesi için ortam hazırlanmalıdır. Başka bir ifade ile sürdürülebilir kalkınmanın biçimlendirme politikalarına, toplumun bütün sektörlerinin katılımı teşvik edilmelidir. Buradaki amaç, sürdürülebilir kalkınma modelinin başarısı için çevresel ve ekonomik karar mekanizmalarını bütünleştirmektir. Dolayısıyla bütün plan yapıcı ve karar vericilerin, uzun vadeli düşünmeyi gerekli kılan bu çevre merkezli büyüme modelinin uygulanmasında, çevre yönetimine daha stratejik yaklaşımları gerekmektedir (Sönmez ve Bircan, 2004:476-490).

4.8. Siyasal İktidarların Rolü

Toplumsal kurum ve süreçlerle ilişkisinin gündeminde aşikâr iktisadî meseleler olsun olmasın, mutlaka belirli bir dünya görüşünü yansıtan hükümetlerin hükümet etme tarzları, hükmettikleri toplumlarda iktisadî büyüme süreçlerini mutlaka olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu bağlamda bir siyasal iktidarın “iktisadî büyüme politikası” veya “sürdürülebilir kalkınma politikası”, ülke ekonomisinin üretken kapasitesi ve üretim hacminin büyümesi için aldığı kararlar, yaptığı tercih ve işler olarak tanımlanabilir. Siyasal iktidarların, ekonominin genelini büyümesiyle ilgili politikaları, her zaman ekonominin bazı alt kesimlerinin büyümesine öncelik veren büyüme tasarımlarını yansıtmaktadır. Bu nedenledir ki sanayi politikaları bazı alt sektörlerin lehine ama zorunlu olarak aynı anda bunların dışında kalan alt sektörlerin aleyhine sonuç vermektedir. Bundan dolayı, bir siyasal iktidarın diğer sektörlerin gelişmesini olumsuz yönde etkilemeden bir sektörün gelişmesini teşvik etmesi de olanaksızdır. Çünkü küreselleşme

ile birlikte, çevre üzerindeki etkileri bakımından önem ve önceliğe sahip sektörlerin gelişimleri sürdürülebilirlik açısından daha da ön plana çıkmıştır (Tezel, 1995:29). Sanayi politikası adı verilen bu uygulamaların tamamı siyasal iktidarların sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Diğer taraftan siyasal iktidarlar, maliye politikalarını uygularken asla “politik çıkar” hesabı yapmamalıdır. Özellikle seçim dönemlerinde, ekonomilerin genel dengesini bozacak veya uygulanan politikaların istikrarsızlığını ve güvensizliğini artıracak mali uygulamalardan kaçınması gerekmektedir.

Bununla birlikte siyasal iktidarlar, bilim ve teknoloji çalışmalarını sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla; temiz teknolojilerin özel kesim tarafından benimsenmesi ve geliştirilmesi ile çevresel dışsallıkların üretim maliyetlerine yansıtılması gibi çeşitli biçimlerde destekleyebilirler. Ayrıca siyasal iktidarların piyasaya daha doğrudan müdahale etmeleri de söz konusu olabilmektedir. Örneğin, kamu malı yararları sağlayan alanlara özel kesimin itibar etmemesi durumlarında, hükümetlerin doğrudan yatırım yapmaları ve AR-GE çalışmalarını sürdürmeleri gerekebilir. Bu alanlar, salgın hastalıkların tedavisini ve önlenmesini sağlayan ilaçların geliştirilmesi, özellikle az gelişmiş ülkeler için çok önemli olan ürün verimliliğini artıran araştırmalar, sürdürülebilir enerji ve ulaşımda yeni biçimlerin geliştirilmesine ilişkin araştırmalardır. Bu konularda yatırımların ve araştırmaların desteklenmesi için kamu kesiminin tedbirler alması gerekmektedir. Bu tedbirler, temel araştırmalara devlet tarafından fon sağlanması; devlet, sanayi ve üniversitelerin teknolojik araştırmalar ve teknoloji geliştirmeleri için ortaklıklar kurmaları ve temiz teknolojilerin kullanılmasının teşvik edilmesidir (Uysal, 2003:1).

4.9. Bilimde ve Teknolojide İyileşmelerin Sağlanması

Günümüzde toplumsal yaşamın her kademesini önemli ölçüde etkileyen bilim ve teknoloji, üretimi de önemli oranda yönlendirmektedir. Teknolojik gelişmeler ekonomik ve sosyal yapılarda önemli değişimler meydana getirmekte ve bu durumun gelecekte de devam etmesi beklenmektedir. Yeni yüzyılda ülkelerin ekonomik ve ticari alandaki üstünlükleri, büyük oranda teknoloji yaratma veya teknoloji transferini kolaylaştırma, bunları ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürme konusunda başarılarına bağlı olacaktır (DTM, 2004:1). Bundan dolayı,

bilim ve teknolojiadaki iyileşmeler, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesini sağlayan temel faktörlerden birisi haline gelmiştir (Eser,2004:68). Bu yüzden sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu teknolojiler hakkındaki bilimsel ve teknik bilgilere ulaşmanın, teknoloji transferi ve ülkelerin teknolojik kabiliyetlerinin artmasında önemli bir rolü olduğunu ortaya konulmaktadır. Ayrıca bilim ve teknolojiadaki iyileşmeler, ekonomik büyümeyi ve serveti artırabileceği gibi, insanların sosyal durumlarının iyileşmesine de katkı da bulunmaktadır. Örneğin, bilimsel ve teknik ilerlemeler sayesinde, hayatta kalma beklentisi artmış, bebek ölüm hızları azalmış, nüfus kontrol yöntemleri geliştirilmiştir. Diğer taraftan, teknolojik ilerlemeler sayesinde atık suların arıtılması, fosil yakıtların yakılmasıyla oluşan kirliliklerin azaltılması mümkün olabilmektedir (Uysal, 2003:1).

5. SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkan verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Bundan dolayı bahsettiğimiz başarı şartları yanında sürdürülebilir kalkınmanın; bütüncül planlama ve strateji geliştirme, temel ekolojik süreçleri koruma, insan mirasını ve biofarklılığı koruma, verimliliğin uzun bir döneme yayılmasına ve gelecek kuşaklara ulaşmasına izin veren büyüme modelleri, ekonomik büyüme ile doğal kaynaklar arasında denge, ülkelerarası hakça oluş ile imkanlar arasında denge, gibi ilkeleri de bünyesinde bulundurmaya zorundadır. Ancak bu sayede ülkelerin istenilen sürdürülebilirlik sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

ACAR, Y.(2002). **İktisadi Büyüme Ve Büyüme Modelleri**, Gen. 4. Baskı, Vipaş Yayınları, Yayın No:67, Bursa.

ACAR, G. T.(2004). “Tarihsel Koşullar Açısından Neoklasik İktisadın Ortaya Çıkış Süreci”, http://www.ceterisparibus.net/arsiv/G_acar4.Doc

BARAN, T.(1976). **Ekonomik Gelişme Ve Nüfus**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

BARRO, R. J. (1991), "Economic Growth In A Cross Section of Countries", **Quarterly Journal of Economics**, Vol.106, May.

BULUTAY, T. (1995). **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Bazı Yaklaşımlar**, D.P.T. Yayınları, Ankara.

ÇAĞLAR, Y.(1988). **Sürdürülebilirlik ve Türkiye Ormanlığı: Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.

ÇANAKÇI, İ.H. (2004). "Sürdürülebilir Yüksek Büyüme ve Makro Ekonomik İstikrar", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:19 Sayı:221, Ağustos

DELİKTAŞ, E. (2004). "Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyümeye", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/malthus.pdf>

DEMİR, Ö. (1996). **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Konya.

DEMİR, O.(2002). "İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü" KOÜ, İİBF, **I. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, 10-11 Mayıs.

DPT(1998). **Türkiye ve Dünya 2010-2020 Küresel Bir Aktörün Doğuşu**, Kasım.

DTM(2004). "Eğitim, Haberleşme Ve Ticari Serbestliğin Ekonomik Büyümeye Katkısı", <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi3/egitim.htm>

DTM(2004). **Ekonomik Görünüm**, Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Sayı: 11, www.dtm.gov.tr

DULUPCU, M. A.(2004), "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler" [http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/Ocak2001 / politika.Htm](http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/Ocak2001/politika.Htm)

ESER, Ş.(2004). "Sürdürülebilir Kalkınmada Hükümetin Rolü", **I.Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Kongresi**, Tema-Tobb 14 Ocak, İstanbul.

GÜRLÜK S.(2001). "Dünyada Ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Sürdürülebilir Kalkınma", Cilt: 9 Sayı: 4 , Aralık.

İŞGÜDEN, T. ve diğerleri(1995). **Gelişme İktisadı**, Beta yayınları, İstanbul.

JALAVA, J., Pohjola, M.(2002). “Economic Growth in the New Economy: Evidence from Advances Economies”, **Information economics and Policy**, Vol:14.

KARAGÜL, M.(2003). “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, **Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:5.

KARAKAYALI, H., YANIKKAYA, H.(2003). “Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri”, **Ekonomi ve Finans Dergisi**, Şubat, http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt

KÖKLÜ, A.(1984). **Makro Ekonomi**, S Yayınları, Ankara.

KÖKTÜRK, G.(2004). “Ekonomi-Çevre-Yönetim İlişkisi Bağlamında Bir 21.Yüzyıl Fenomeni: Sürdürülebilir Kalkınma”, **İşgücü Dergisi**, Cilt : 4 Sayı: 2, <http://www.isguc.org/printout.php?İd=60>

KOZLU, C.(1995), **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara.

LUCAS, R. E. (1988) “On The Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, 22/1.

McCONNELL C. R., BRUE S. L.(1996). **Macroeconomics**, McGraw-Hill, Inc, NewYork

MEADOWS, H.D. ve diğerleri(1990). **Ekonomik Büyümenin Sınırları**, Çev. Kemal ve diğerleri, İşletme İktisadı Enstitüsü Yayını No.112,İstanbul.

MERTER M.(2004). “Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınması İçin Genel Çerçeve”, <http://www.ari-tr.org/images/content/Merter%20Mert.doc>, 2004

O’NEILL, D. (1995). “Education and Income Growth: Implication for Cross-Country Inequity”, **Journal of Political Economy**, V. 103, Iss. 6,

PAGANO, M.(1993). “Financial Markets and Growth: An Overview”, **European Economic Review**, 37.

PETERSON, W. (1994). **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, (Çev.:Talat GÜLLAP), Ü. İ.İ.B.F. Yay. No:98, Erzurum.

RENELT, D.(1991). "Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature", **Policy Research and External Affairs Working Papers** No., Washington, D.C.: The World Bank.

ROMER, D.(1996). **Advanced Macroeconomics**, New York: Mcgraw-Hill.

ROMER, Paul M. (1996), "Why, Indeed, in America? Theory, and the Origins of Modern Economic Growth", **American Economic Review**, Vol 86, No.2.

SAB, R., SMITH, S. (2001). "Human Capital: International Evidence", **IMF Working Paper**, No. 32.

SALVATORE, D., DIULIO, E. A.(1988). **İktisat**, (Der.:Cem ALPAR), Evim Basım Yayın, İstanbul.

SAVAŞ, V.(1970). **İktisadi Analiz**, Hilal Matbaacılık, İstanbul,

SEN, A. (2003), "Evrensel Bir Değer Olarak Demokrasi", (Çev. Cemal Fedayi), **Liberal Düşünce**, Sayı: 32, Güz.

SERİN V.(1987). **Para Politikası**, Marmara Ün. Yayınları, İstanbul.

TEZEL, Y. S.(1995). "Türkiye'de Sanayileşme, İktisadî Büyüme Ve Piyasa Toplumu" **TÜSİAD, Görüş Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı:21.**

TORUNOGLU, E.(2004). "Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması Üzerine Ön Notlar", **Vizyon 2023 Panel İçin Notlar**,

http://Vizyon2023.Tubitak.Gov.Tr/Teknolojiongorusu/Paneller/Cevrevesurdurulebilir_kalkinma/Raporlar/Son/EK-16.Pdf

TUNA, Y., YUMUŞAK G.,İ.(2004). "Beşeri Kalkınma İndeksi Ve Türkiye Analizi", www.ceterisparibus.net/arsiv.htm

TÜBİTAK(2003). "Vizyon ve Öngörü Raporu", **Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli**, Ankara, www.vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/cevrevesurdurulebilir_kalkinma/raporlar/raporcevre.pdf

TÜBİTAK(2003). "Vizyon ve Öngörü Raporu Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi", **Çevre ve**

Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Paneli 2003, ANKARA,
www.cevko.org.tr /surdur/rapor.htm

UYSAL, A.(2003). “Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış”,

[http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/cevresu
rdurulebilirKalkinma/raporlar/son/EK-3.pdf](http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/cevresu
rdurulebilirKalkinma/raporlar/son/EK-3.pdf), Ocak.

YERELİ, A. B. (2003). **Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de
Devlet-Birey İlişkisi**, Gazi Kitabevi, Ankara.

YUMUŞAK G.İ., TUNA, Y.(2004). “Kalkınmışlık Göstergesi Olarak
Beşeri Kalkınma İndeksi Ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”,
http://www.ceterisparibus.net/arsiv/igy_tuna2.doc

YÜLEK, M.(1997). “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan
Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı:6, Nisan.